

THE IMAGE OF THE "WOLF" IN WORLD HUNTING LITERATURE

Azatova Jamila Azatovna

Doctoral student of Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12531315>

ARTICLE INFO

Received: 18th June 2024

Accepted: 24th June 2024

Online: 25th June 2024

KEYWORDS

Hunting, wolf, plot, animal, artistic skill.

ABSTRACT

This article analyzed the description of the image of "wolf" in the works written in world hunting literature. Authors of several major works written in the genre of animalistics, Ernest Seton-Tampson, Jack London, Sh. Aytmatov, Uzbek writer Isojon Sultan, and Kazakh writers M. Awezov and M. Mag'avin were analyzed.

ОБРАЗ «ВОЛКА» В МИРОВОЙ ОХОТНИЧЬЕЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Азатова Жамила Азатовна

Докторант Нукинского государственного педагогического института имени Ажинияза

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12531315>

ARTICLE INFO

Received: 18th June 2024

Accepted: 24th June 2024

Online: 25th June 2024

KEYWORDS

Охота, волк, сюжет, животное, художественное мастерство.

ABSTRACT

В данной статье проанализировано описание образа «волка» в произведениях мировой охотничьей литературы. Проанализированы авторы ряда крупных произведений, написанных в жанре анималистики, Эрнест Сетон-Тэмпсон, Джек Лондон, Ш. Айтматов, узбекский писатель Исоджон Султан, казахские писатели М. Аvezов и М. Магьявин.

JAHON OVCHILIK ADABIYOTIDA "BO'RI" OBRAZI

Azatova Jamila Azatovna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12531315>

ARTICLE INFO

Received: 18th June 2024

Accepted: 24th June 2024

Online: 25th June 2024

KEYWORDS

Ovchilik, bo'ri, syujet, hayvon, badiiy mahorat.

ABSTRACT

Mazkur maqolada jahon ovchilik adabiyotida yozilgan asarlarning ichida "bo'ri" obrazining tasvirlanishi tahlil qilindi. Animalistika janrida yozilgan birqancha yirik asarlarning muallifi Ernest Seton-Tempson, Jek London, Sh.Aytmatov, ózbek yozuvchisi Isojon Sul-ton va qozoq yozuvchilari M.Awezov va M.Mag'avinning asarlari misolida tahlil qilindi.

JÁHÁN AÑSHÍLÍQ ÁDEBIYATÍNDÁ "QASQÍR" OBRAZÍ

Azatova Jamila Azatovna

Ájiniyaz atındağı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı doktorantı

jamilaazatovna@gmail.com

+99899 661 13 28

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12531315>

ARTICLE INFO

Received: 18th June 2024

Accepted: 24th June 2024

Online: 25th June 2024

KEYWORDS

Ańshılıq, qasqır, syujet, obraz, haywan, kórkem sheberlik.

ABSTRACT

bul maqalada jáhán ańshılıq ádebiyatında jazılğan shıǵarmalardıń ishinde "Qasqır" obrazınıń súwretleniwi talqılandı. Animalistika janrında jazılğan birqansha iri shıǵarmalardıń avtorı Ernest Seton-Tempson, Jek London, Sh.Aytmatov, ózbek jazıwshısı Isajan Sultan hám qazaq jazıwshıları M.Áwezov hám M.Maǵawinniń shıǵarmalarınıń misalında analiz etildi.

Ádebiyat payda bolǵanlı berli haywanlar haqqında shıǵarmalar jazıw kórkem procestiń ajıralmas bólegine aylandı. Haywanlardıń súwretleniwi túrli dáwirde túrli janrda sáwlelenedi. Jáhán ádebiyatında haywanlar haqqında, ańshılıq haqqında jazılğan shıǵarmalardıń ishinde eń belgili shıǵarmalardan biri bul qasqır haqqında jazılğan dóretpeler esaplanadı. Qasqırlar áyyem dáwirlerden berli kiyeli haywan sıpatında belgili. Qasqırdıń basqa haywanlardan dara, olardıń heshqaysısına uqsamaytuǵın qásiyetleri kóp. Onıń boyındaǵı usınday ózgesheliklerge negizlenip aytilatuǵın ańızlar da jeterli. Solardıń birewi túrkiy xalıqlardıń tıp negizin kók qasqır menen baylanıstırıwı.[5]

Kórkem ádebiyatta birneshe ásirler dawamında túrli dáwirlerde hám túrli xalıqlardaǵı qasqırdıń kelbeti birneshe márte ózgerdi. Qasqır jawız hám qıyanetker esaplanatuǵın edi, máselen, "Qızıl qalpaqsha" haqqındaǵı ertekte onıń bul kelbeti dúnya xalıqları názerine tústi. Yamasa kerisinshe ol balalardı qutqaradı: áyyemgi Rim ápsanasında aǵa-ini Ramul hám Rem-Rim tiykarshıların ana qasqır qutqarǵan óz ana súti menen baǵıp, ósirgen edi. Toǵayda joytılıp qalǵan hám qasqırlar tárepinen abaylap ósirgen bala – Mauglidiń basınan ótkergenleri kópshilikke belgili. Ulıwma aytqanda qasqır obrazınıń jáhán ádebiyatında ornı úlken esaplanadı.

Qasqırlardıń haqıyqatında basqa haywanlardan ózgeshe táreplerin súwretleytuǵın, onı kiyeli haywan ekenligin ashıp beretuǵın shıǵarmalardıń biri Amerika jazıwshısı Jek Londonniń "Aq Azıw" (White Fang) shıǵarması. Qasqır balası haqqındaǵı bul roman Jek Londonniń haywanat dúnyasın qanshelli jaqınnan biliwi, olardıń psixikası, júris-turısları haqqındaǵı ilimi qanshelli kúshli ekenliginen derek beredi. Shıǵarmanıń mazmunı – Arqa shól nızamların aste-aqırın jaqsılıq hám adalatlıq, haqıyqıy insanıyılıq nızamları menen almasıratıluǵın janzattıń ómiri haqqında. Tiykarǵı ideyası hárqanday shaxs meyil hám ortalıq, ol ózi bolǵan sharayat tásirinde qalıpleseedi. Jek London haywanlarǵa aylanǵan adamlardı qaralaydı, sebebi olar pútin bir tábiyat ushın juwapker bolıwı kerek bolǵan iyeler, biraq negizinde olar óz ómirleri ushın juwapkershilikti óz moynına almaydı. Shıǵarmanıń máseleleri adamlardıń jawızlıǵı, miyrimisizligi, biyparıqlıǵı menen baylanıslı.

London qasqır balasınıń ómir menen tanısıw procesin, tájiriye arttırıwları hám oy-pikirleriniń rawajlanıp barıwın kórsete alǵan. Qasqırdıń adam balasınıń qolında jasawı, óz

erkin adam balasına tapsırwı, qasqırđın basınan ótken hár qıylı jaǵdaylar súwretlenedi. Qasqırđın tábiyatı hár tárepleme ashıp beriledi. Jáne de “Qasqır balası” atlı shıǵarması da qasıqlarǵa arnap jazılǵan qunlı shıǵarma esaplanadı.

Animalistika janrına kóplegen salmaqlı shıǵarmalar jazǵan Amerika jazıwshısı Ernest Seton-Tompsonnıń “Lobo” (“Lobo, The King of Currumpaw”) gúrrińinde de obrazlardıń ózine tán qásiyetleri tábiyat kórinisleri menen uyǵınlıqta kórkem talqılanǵanlıǵı kórinedi. Ol “Qasqırlar hárdayım meniń súwretlerimniń eń súyikli teması bolǵan”, - dep tán aladı.[2] Ol qasqırlardı júdá jaqsı kóredi. Ol qasqırlarǵa 4 iri shıǵarmasın arnap jazadı: “Lobo”, “Vinnipeg qasqırı”, “Badland Billi yamasa jeńimpaz qasqır” hám “Tito”. Gúrrińlerdiń hár biri sızılmalar menen súwretlerdiń uyǵınlıǵı menen jaqsı súwretlengen. Gúrrińde avtor qasqırlardıń jabayı ómirin táriyplep ǵana qoymastan, hár bir janıwardı obraz dárejesine kóteredi, olardaǵı ózine tán pazıyletlerge ayrıqsha dıqqat awdaradı. Bas qaharman Loboǵa bir jerde jawız hám hiyleker dep táriyp berse, jáne bir jerde onı padashılar soyǵan mallardan záhár lenip qalıwınan óz toparın awlaq tutup, qorǵap jol kórsetiwı sadıq topar basshısı sıpatında táriyplenedi.[4]

Túrkiy xalıqlar sonıń ishinde qazaq xalqı ushın da qasqır kiyeli esaplanadı. Qazaq jazıwshısı M.Áwezov óziniń “Kókserek” gúrrińinde qasqır balası haqqında sóz etedi. Bunda qasqır hám tábiyat, adam máselesi sóz boladı. Jaratılıstaǵı adam menen tábiyat teńliginiń qatnas dárejesi kórsetiledi. Adamlar tábiyattıń óz zańlılıǵına qarsı shıǵıp, qasqırlar mákánın wayran qılıp, onıń kúshigin anasınan ayırıp, awıl tutqını etedi. Biraq qasqır eseygen sayın bostanlıqtı saǵınadı. Bunda qasqırlardıń adam ústemligine kónbeytuǵınlıǵınıń dálili Kókserek balanı jarıp ketiwinen ayqın kórinedi.

Sonday-aq, qazaq jazıwshısı Muxtar Maǵawinnıń “Qasqır-Bóri” gúrrińi “Qazaqtıń qasqırı áyyem zamanda álemdegi eń abıraylı ań bolǵan” dep baslanadı. Túrkiy xalıqlar ózleriniń ata-tegi qasqır dep esaplaǵan. Jazıwshı bul gúrrińinde qasqırlardıń shıǵısınan búgingi künge shekem qanday qásiyetler bolǵanlıǵı, olarda qanday ózgeris bolǵanlıǵın sóz etedi. Qasqırǵa tolıǵı menen sıpatlama beredi. Qasqır-bóri túsinińler ashıp túsindiridi.

Qırǵız jazıwshısı Sh.Aytmatovtıń kópshilikke belgili “Jan aǵashı” romanı oqıwshılardı ayrıqsha personajları jáne kórinisi menen qızıqtırdı. Jazıwshı romanında jaqsılıq hám jamanlıqtıń gúresi, tábiyat penen adam arasındaǵı qarım-qatnası qasqırlar Akbara menen Tashaynar obrazı arqalı ashıp beredi. Jazıwshı óz shıǵarmasın adamlar tuwralı emes, qasqırlar haqqında baslaydı. Adam táǵdiri janıwarlardıń táǵdiri menen tez qıyılısadı. Qasqırlar adamlardan kek ala baslaydı. Olarǵa da adamlarǵa tán sezim menen uwayım berilgen. İnsan tárepinen ayaqlardı basıp alıw, toǵaylardı joq qılıw, tábiyattıń ázelgi qaǵıydaların buzıw aqır-aqıbeti janzatlardı óz ana úyinen shıǵarıp qıyamet qayım dárejesinde súwretlenedi.

“Jan aǵashı” bir-birine baylanbaǵan birneshe waqıyalardan turadı. Waqıyalarda tek ǵana bir jup qasqır – Akbara hám Tashaynar shınjır wazıypasın atqaradı. Waqıyalar qasqırlardıń ashshı táǵdirleri ústine qurılǵan.

Ózbek ádebiyatında óziniń shıǵarmaları menen belgili jazıwshı Isajan Sultannıń “Qasqır” hám “Duman” gúrrińleri de qasqır haqqında sóz etedi. “Qasqır” gúrrińinde ákeniń qasqır haqqındaǵı eske túsiriwleri arqalı insan hám qasqır ruwxıyatındaǵı erk, azatlıqtı qumsawshı sezim birlesip ketkenin kóriwge boladı. Gúrriń tek ǵana awılǵa aralap kelgen qasqırdı tutıw, onı óltiriw, xalıqtı qáwipten azat qılıw yamasa qaharmanıń qasqır menen ushırasıwlarınan ibarat

emes. *“Ishinde jabayı bir tolqıwlar bas kóteredi. Ay jarıǵı astında jayıp jatırǵan sol keńliklerge barǵım keledi. Biraq balalar úlkeyip atır. Olardı oqıtıwım, úyli-jaylı qılıwım kerek. Awa, táshwishlerim mol. Olardı orınlaw ákelik burshım, orınlamasam bolarmedi? Biraq bir máwsimge bolsa da dem algım keledi da. Miyimdi aylandırar dárejede awır táshwishler sharshatqanında bir dem, sondaǵı bir dem sol jaqlarǵa ketsem... Kim bilsin terekler astında kózin maǵan arqayın tigip turǵan sol qasqırdı jáne kórsem ájep emes...”*[6]

Bala-shaǵalı, ómir táwshishleri kóp ákeniń ishindegi qálewı bul – erk, qálewı, erkinlik qálewı. Bul erkinlik tek sırtqı principler menen baylanıslı emes. Qaharman ishki áleminde insanıyılıq arızıw háwesler, olarǵa baǵınıshlı bolıwdan qutılıw tilegi. Biraq onıń ruwxı qansha azatlıq qálemesin, materiallıq dúnya hám shańaraq táshwishlerinen basın kótere almaydı. Sol waqıyaǵa, yaǵnıy qasqırdı ushıratqanına biraz jıllar ótip ketken bolsa da qasqırdaǵı namıslılıq, onıń kelbeti, erkinlikti qálewshı kewili oǵan jaqın bolǵanı ushın ele umıtqanı joq. Qasqırdıń awıllasları tárepinen tawıp óltiriliwi ákeniń ruwxıyatına qattı tásir etedi. Sebebi ol qasqırǵa dus kelgende óltirmegeniniń sebebi balaları bar degen tosıq edi. Ol ózin hám qasqırdı “shańaraq bası” dep ataydı.

Bul shıǵarmalardı oqıǵanda olardı bir-birine baylanıstırıp qaray baslaymız. Sıbaylas kórinisler, únles adamlar, reńles boyawlar tabıw qıyın bolmaydı. Bawırda jatqanında qasındaǵı tuwısqan kúshikleri óliwi, tiri qalǵan kúshiktiń adam qolına túsiwi, moynına shınjır ilinip adamǵa baǵınıwı, adam qolınan miyirim kórgen, adam qolınan azap shekken qasqır. Bul bir jazıwshı ekinshi jazıwshıdan ańsatlıq penen kóshirip alǵan tayın syujet, ózgermes qalıp degeni emes, qubılıs sıpatınan, obyektı ózgesheliginen tuwılǵan ulıwma uqsaslıq.

Qasqır haqqında jazılǵan bul shıǵarmalarda qasqırdıń ózine tán qásiyetleri, basqa janıwarlardan ayırmashılıǵı ayqın ashıp berilgen. Mısalı, kiyeli esaplanatuǵın qasqır tuqımına baylanıslı bir derek, ol – onıń shańaraqına berikligi. Qasqır bir ǵana shańaraqqa iye jáne ol bala tárbiyasın tolıq óz moynına alǵan haywan dep bilsek, bul haqqında shıǵarmalarda sáwlelengenligin kóriwimiz múmkin. Mısalı, “Aq Azıw” shıǵarmasında Birkózli qasqır óziniń jubı Kichi menen kúshiklerin kórgende ózin endi áke ekenligin, olarǵa azıq alıp keliw kerek ekenligin túsiniw, ań awlawǵa ketip olardı toydırıp otıradi: *“Bárshe ana qasqırlar sıyaqlı bul da erkek qasqır balalarımı jep qoyadı dep qorqar edi. Mine usı qorqıw menen Birkózli qasqırdı jaqın jolatpawǵa májbúr edi. Biraq kúshik qasqırlarǵa heshqanday qáwip joq edi. Ǵarrı qasqır ózin dúnyaǵa keltirgen ájdadları qaninan ótken seziw organlarınıń buyrıǵın sezdi. Íqtıyarsız pútkil denesi menen usı buyrıqtı sezindi de óz zúrriyatlarına azıq alıp keliw ushın ketti”*. [3:36] Al “Lobo” gúrrińinde bolsa qasqırdıń óz jubınıń ólgenligin sezgen waqtındaǵı sezimdi bilay súwretleydi: *“Lobonıń dawısı júdá muńlı shıqtı. Ol aldınǵıday ǵázep penen emes, al ǵam-qayǵı menen ulıdı. Ol tap jubın joqlap: “Blanka! Blanka!” – dep atırǵanday edi”*[1:133]. Sonday-aq, Lobonı heshqanday hiyle menen, kúsh penen qolǵa túsire almaǵan waqtında jubınıń óligi arqalı qaqqanǵa túsiredi: *“Ne kóz benen kóreyin aldım da pútkil Kurrumponı lárzege salǵan Lobo turar edi! Ol endi qashıp kete almas, qaqqanǵa túsken edi. Sorlı ǵarrı qaharman-áy! Ol óziniń jubın izley berip, izley berip aqır-aqıbet qaqqanǵa túsip qalǵan edi”*. [1:134] “Qasqır” gúrrińinde qasqırǵa usılay táriyp beriledi: *“Haywanlar arasında tek qasqır ǵana bir márte jup tańlap, ómiriniń aqırına shekem sol jubı menen ómir súredi”*. [6]

Sunday-aq, qasqırlar óz todası arasında bir qasqırdı basshı etip biliwi hám sol basshı juwapkershılıkti alıw qásiyetleri bar. Bul haqqında “Qasqır” gúrrińinde usılay ayıladı: “*Óz mákánınıń shegraların erinbey belgilep shıǵıp, birde-bir janzat kiriwine jol qoymaydı*”. “... *biypayan shól, dalalarda qasqırları todası gezip júredi. Ózlerine todabası saylap aladı. Qalǵan qasqırlar todabasına pútkilley boysınadı. Aymaq ta sheksiz, ol aymaqaqqa basqa bir jawızlar kiriwine jol qoymaydı*”.[6]

Jáne de qasqırlarǵa tán bolǵan ájayıp qásiyet bul olardıń urǵashı qasqırlarǵa taslanbawı, olar menen ayqaspawı, olarǵa kúshin kórsetpewi, yaǵnıy olardı názik janlı dep qarawı. Mısalı, “Aq Azıw” shıǵarmasında Aq Azıwdıń izinen qalmaq tınısh qoymay atırǵan iytke qarsı atlanayın dep atırǵanda onıń urǵashı ekenligin bilip, oǵan qarsı kúsh isletiwdiń ornına jaqınalmay júriwdi abzal kóredi:” *Bul urǵashı iyt edi. Aq Azıw násiliniń nızamı bolsa olar urǵashı iytti qorǵawshı edi. Urǵashı iytke taslanıw Aq Azıw ushın óz tábiyatına qarsı barıwdan basqa nárse emes edi*”.[3:137] “Lobo” gúrrińinde bolsa bilay súwretlenedi: “- *Qarasam, Blanka hámmesiniń aldında júrip baratırǵan eken. Sonda bildim. – Túsinikli, demek, Blanka rasında da urǵashı qasqır bolmasa, Lobo ózinen aldında júretuǵın qasqırdıń kúnin kórsetip qoyar edi*”.[1:132]

Balasın ańlawǵa úyretiw, onı ótkir ańshı qasqırǵa aynaldırıw, bári qasqırdıń minneti. Qasqırlar jurtqısh ańlardıń qatarına kirgen menen onıń ishki jan dúnyası menen seziniw túysigi adamlardan da artıq bolıp keledi. Olar óz ortasınan satqın izlemeydi, sebebi olar bir-birine hadal. Eger ol iyessin jaqsı kórse, iyesine basqalardıń tiyiwine, zıyan keltiriwine jol bermeydi. Bunı biz “Aq Azıw” shıǵarmasınan kóriwimiz múmkin. Aq Azıw óz iyesine biytanıw adamlar jaqınlasa olardan qorǵap ırıldawı, kemedegi júklerine heshkimdi jaqınlatpawı, sonday-aq shıǵarma sońında iyessiniń ákesin óltirmekshi bolǵan adam menen ayqasıp, olardı ólimnen qutqarıp qalıw ushın óziniń janın qawıpkı qoyıwı sıyaqlı syujetler buǵan misal bola boladı. Sunday-aq, Sh.Aytmatovtıń “Jan aǵashı” shıǵarmasında Akbara úsh balasın sheber ańshı qılıp tárbiyalawǵa háreket etiw de misal bola aladı.

Sunday-aq, qasqırdıń adam ústemligine hesh kónbeytuǵınlıǵın “Kókserek” gúrrińinen kórsek boladı. Yaǵnıy qasqırdıń kúshigin adamlar saqlap alıp, onı qansha qolǵa úyretken menen úlkeygen soń óziniń erkinligin, azatlıǵın qumsap toǵayǵa óz qasqırlar toparına qosılıp ketiw sheberlik penen kórsetedi. Usı mazmundaǵı syujet “Aq azıw” povestinde de ushırasadı, qolǵa saqlap alınǵan Aq Azıw adamlardıń qolınan 2 márte qashıp ketedi, biraq ol óz erki menen adamlar janına qayıtıp keledi. Sebebi ol erkin óziniń Qudayı dep esaplaǵan adamlarǵa tapsırıp qoyǵan edi, adamlarǵa arqa súyegen edi. Aq Azıw ómirinde 3 túrli adamnıń qolında ósedi, ol óziniń iyelerine sadıq bolıp jasaydı. Adamlardıń qolınan ketip qalmaq birge jasawdı qálegen onıń anası Kichidiń haslı iyt bolǵanlıǵı sebebinen bolsa kerek. Al toǵayǵa erkinlikke qaray umtılıwınıń sebebi ákesi bir kózli qasqır bolǵanlıǵınan dep túsinemiz.

Kók bóri kelbeti jáhán ádebiyatınıń inju-marjanı “Qorqıt ata kitabında” da ushırasadı. Kók bóri kelbeti awızeki ádebiyatlarda xanlar menen batırlardıń ullılıǵın, erligin súwretlew, teńlestirip kórsetetuǵın birde-bir obraz. Túrkiy xalıqlarda kók bóri erlik penen batırlıqtıń tımsalı retinde alınǵan, túrkiy xalıqlardıń naqıl-maqallarında, qanatlı sózlerinde úlken orın alǵan.

Hárbir shıǵarmada avtor qasqır obrazın sheberlik penen ashıp bere alǵan, olardaǵı kóplegen detaldıń bir-birinde ushırasıwın kóriwimiz múmkin. Qasqırǵa tán orta qásiyetler

ushirasqanı menen hár bir shıǵarma kompoziciyası, syujeti bir-birin tákirlamaǵan, ideyası menen tematikalıq mashqalası óz aldına jaratılǵan qunlı shıǵarmalar. Bunda tek ǵana tábiyat-adam qatnası ǵana emes, sonıń menen birge úlken adamzatlıq máseleler ekeni belgili.

References:

1. Эрнест Сетон-Томпсон. Ёввойи йўрға. Тошкент, Ғофур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989. -432 б.
2. Ernest Seton-Tompson "Wild animals I have known" – New York City: Tufts CL nashriyoti. 1913. -15 b.
3. Jek London. Oq sóyloq. – Toshkent, 2020. G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, - 2020. – 160 b.
4. Qurbonova Nodira Roziqovna, and Eshonqulova Nasiba Husniddin qizi. "‘LOBO’ HIKOYASIDAGI OBRAZLARGA XOS XUSUSIYATLAR HAMDA TABIAT TASVIRLARI UYG'UNLIGI". PEDAGOGS Jurnalı, vol.10, no. 4, June 2022.
5. <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D2%9A%D0%B0%D1%81%D2%9B%D1%8B%D1%80>
6. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/isajon-sultonov-1967/irsajon-sulton-bo-ri-hikoya>